

KOCAELİ VE ÇEVRESİNDE YUNAN İŞGALİ VE GÖÇ: KIZILAY (HİLÂL-İ AHMER) CEMİYETİ'NİN YARDIMLARI

Mesut ÇAPA*

Giriş

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, 22 Haziran 1920 tarihinde yeniden taarruza geçen Yunanlılar, 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal etiler. İzmir'den sonra Bursa'nın işgali, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üzüntü ve tepkiyle karşılanarak kürsüye siyah bir örtü serilmişti. Birkaç gün sonra Karamürsel ve İznik de Yunan işgaline uğradı. 11 Temmuz 1920'de Karamürsel'i işgal eden Yunan taburu üç gün sonra buradan ayrılmıştı.

Yunanlılar, 1921 yılı Mart ayının sonlarında Sapanca ve Adapazarı'nı işgal ettiler. 28 Nisan'da İngilizlerin ayrılması üzerine İzmit, bu tarihten itibaren iki ay kadar Yunan işgali altında kaldı. 26-27 Haziran 1921 tarihinde Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçen Kuva-yı Milliye birlikleri 28 Haziran'da İzmit'e girmişti. Ancak, bir gece önce Yunan kuvvetlerinin İzmit'ten ayrılışları sırasında her tarafın yakılarak birçok insanın öldürülmesi önlenememişti.

1920 ve 1921 yıllarında Kocaeli ve yöresinde Yunan kuvvetleriyle yerli Rumlar tarafından Müslüman halka karşı büyük bir baskı ve zulüm uygulanmıştır. Özellikle İnönü yenilgilerinden sonra Yunan zulmünün artması üzerine, çaresiz kalan halk evlerini barklarını terk ederek dağlara ve yaylalara ya da sahillere kaçmaya başlamışlardı. 1921 yılı Mayıs ayında Marmara sahillerindeki limanlar, kurtarılmayı bekleyen muhacirlerle doluydu.

Kuva-yı Milliye'nin Kocaeli ve çevresinde Yunan işgaline karşı mücadele ettiği o günlerde, muhtemelen Mayıs-Temmuz 1921 tarihlerinde, ilkokul birinci sınıf öğrencisi olan Yüzbaşı Server Ataman, Bahçecik cephesiyle ilgili anılarında şunları anlatmaktadır:

“İzmit'in karşı sahilinde bulunan Seymen, Kazıklı iskelelerinden birkaç kilometre içeriye doğru yol aldınız mı Anadolu'nun çok şirin bir bölgesi ile karşılaşsınız. O zamanki isimleriyle Bahçecik nahiyesi, Tatar köyü, Hamidiye köyü, Büyük ve Küçük Döşeme köyleri, Dağınık köyü ve şimdi isimlerini hatırlayamadığım daha birkaç köyü içine alan bu mıntıkada ekserisi 93 Harbinde Şark vilayetlerinden göç etmiş Türkler yaşamaktadır. Milli Mücadele yıllarında ben de burada, Tatar köyünde idim. Henüz pek küçük yaşta olduğum sıralarda gitmekte olduğum mahalle mektebinde bir gün (ki o vakit birinci sınıfta idim) başı

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, e-mail: capa@ankara.edu.tr

sarıklı ve uzun sopalı hoca efendi: “Çocuklar”, dedi; “bugün Kuva-yı Milliyeciler geliyor karşılamaya gideceğiz”.

Gittik. Gelenler 10-15 atlı, orta yaşlı, silahlı başıbozuk insanlar. İçlerinden biri bize güzel sözler söyledi, bizi okşadı. Biz hemen onlara ısınverdik, saatlerce yorgun ve terli atlarını gezdirdik. Ne kadar da iyi insanlarmış bunlar! Hiç de mahallede hattâ bizim evde konuştukları gibi din ve millet düşmanı olabilecek halleri yoktu. Sonra bunlar nereye gittiler, ne oldular hatırlayamıyorum. Yalnız bir müddet sonra Naim veya Nail Bey isminde bir binbaşının bu köyde karargâh kurarak teşkilâtı idare ettiğini hatırlayabiliyorum. Yanında bir de çok genç bir teğmen vardı.

İşte tam bu 15 Kuva-yı Milliyecinin köye geldikleri veya gelecekleri sıralarda bir gündü, 200-300 hanelik bir köy olan Tatar köyüne şimşek gibi bir haber yayılıyor: “Bu gün köye Yunan askerleri gelecek, kimse karşı gelmesin, halka bir şey yapmayacaklarmış.”

Hakikaten öğleye doğru geldiler, tam teçhizatlı muntazam 2 bölük kadar Yunan askeri idi bunlar. Biraz sonra bir tellâl bağılıyor:

“Herkes, evinde ve üzerinde silah namına ne varsa hükümetin önüne getirip Yunan Komutanına teslim edecek aksi takdirde köy ateşe verilecek, getirmeyenler öldürülecek.”

Şüphesiz istenmeye istenmeye emir yerine getirildi. Yunanlılar iki gece kaldıktan ve birkaç vatandaşı keyf için, karpuz tarlalarını da bekçileriyle birlikte yok ettikten sonra başka istikamete, başka köyleri de birer birer işgale gittiler. Fakat kısa bir zaman sonra bu askerlerin küçük bir köy olan Dağmık köylüleri tarafından pusu kurularak köye sokulmamış ve pek çok zayıat vermiş oldukları haberi geldi. Artık bu bölgede esir ve zelil yaşamaktansa ölümü tercih eden Türk varlığının şahlandığını gördük. Hamidiye köyünden Zoboğlu Hasan Efendi bir avuç kadar insanla Bahçecik cephesini kurdu. Artık bu cephede mütemadi muharebeler oluyor, eli silah tutan kendiliğinden cepheye koşuyordu. Kuvvetlerimizin 1/10 nispetinde olduğunu söylüyorlardı. Biz top tüfek seslerine o kadar alışmıştık ki herkes hiçbir şey yokmuş gibi işiyle gücüyle meşgul oluyor, zerre kadar korkmuyordu. Bu cephe aylarca düşmana mukavemet etti. Nasıl mukavemet etmesin ki orada çarpışanlar ya evlatlarını Birinci Dünya Savaşında şehit veren babalar veya aynı savaşta babasını şehit veren bıyığı henüz terlemeğe başlamış delikanlılardı. Bunlar kimsenin zoru ile değil, intikam ve istiklâl ateşi ile çarpışıyorlardı. Hiç unutamam cephenin belkemiğini teşkil eden bir ağır makineli tüfek bizim köyden geçirilirken köyde bir bayram havası esmişti. Makineli tüfeğin tecrübesini yapmak icap etmiş, bu maksatla köyün yanındaki Asar deresine götürüldüğü zaman bütün köylü yağmur duasına çıkar gibi oraya koşmuş tüfeğin sağlam olduğu görülünce iki katlı bayram yapılmış hatta kurbanlar kesilmişti.

Kahramanlar bu minval üzere çarpışırken nihayet bir yaz günü Körfezdeki Yunan harp gemilerinden köyümüzün topa tutulduğunu dehşetle gördük. Bunu kimse ümit etmiyordu, herkes şaşkına dönmüştü. Köyde bir ana baba günü, bir mahşer havası esti. Bereket versin ki düşman mermilerinin çoğu köyün içine düşmemişti. Yalnız bir eve tam isabet vaki olmuş bir yetişkin kızcağzı şehit olmuştu. Akşam olunca Zoboğlu Hasan Efendi tarafından Yunan komutanına bu hal protesto edilince, cevap olarak bir Yunan deniz subayının fazla alkol alması sebebiyle toplarını ateşlemiş olduğu; yoksa bir kasıtları olmadığı bildirilmişti. Hâlbuki bu iş maksatsız yapılmamıştı. Nitekim birkaç gün sonra gene müthiş top sesleriyle uyandık. Fakat bugünkü top sesleri başka günlerinkine benzemiyordu. Gemiler de denizden milis kuvvetlerimizin tuttuğu Bahçecik cephesi üzerine ateşe başlamışlardı. Bu gün düşmanın çok büyük kuvvetlerle taarruza geçeceği belli oluyordu. Hakikaten akşama doğru 1/20 nispetinde çarpışan kahramanlar cephesi bozuldu.

Şimdi ne olacaktı? Tabîî bir tarafa doğru uzaklaşmak, kaçmak gerek. Köyden kaçıışı tasvir etmek imkânsız. Genç, ihtiyar, kadın, erkek birbirlerine karışmış bağırmarlar, ağlamalar, herkesin sırtında alabildiği kadar yük. Araba, at, hatta inekler bile yatak yorgan, partallarla ve yiyeceklerle yüklü. Bu yürekler acısı manzara ile kafilé İznik istikametine yola koyuldu. Zaman zaman arkadan bir atlı geliyor: “Yunanlılar bir saatlik yola kadar sokuldular.” diye halkı heyecana veriyordu. Fakat arkadan ferahlatıcı bir haber geldi. Cepheden çözülmeğe mecbur kalan kahramanlar artçılık görevi ile düşmana mukavemet ediyorlarmış.

Kafilé köyler, yaylalar aşı aşı günlerce yürüdü. Nihayet Alış yaylası denilen zümrüt gibi çamlık bir mıntıkaya geldik. Düşmanla aramız epeyce açıldığından burada birkaç gün için konakladık. Buradan da nerelere gidileceği düşünülürken İzmit’in istirdadı haberi geldi. Tekrar aynı yollar, aynı dereler, aynı tepeleri aşarak evvelâ Hamidiye köyüne ulaştık. Burada hiç unutamayacağım ulvi bir manzara ile karşılaştık; uzaktan akrabamız sayılan Emine hanımın Bahçecik cephesinde düşmanın son taarruzunda şehit olan büyük oğlu Ömer’den başka ikinci oğlu Mustafa’nın da Mudanya’da şehit olduğu kendisine duyuruldu. Herkes kadının ağlayacağını, çığlıklar koparacağını zannediyordu. Hâlbuki o öyle yapmadı: “Allah’a şükür çocuklarım şehit ben de şehit anası oldum” dedi ve gözlerinin yaşını içine akıttı. Kimse onun gözyaşlarını göremedi.

Tatar köyüne geldiğimiz zaman bütün sahil mıntıkası gibi bu köyün de tamamen yanıp yakıldığını gördük. Köyden ayrılırken götüremediğimiz tekir kedi enkaz arasından çıkarak ayaklarımıza kapanmasaydı evimizin yerini bile zor bulacaktık. Yanan büyük köye uzun uzun baktım. Ne yalan söyleyeyim gözlerimden dökülen yaşları zapt edemedim.”¹

28 Haziran 1921’de Kuva-yı Milliye’nin İzmit’e girmesiyle Kocaeli yöresi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin egemenliğe altına girmişti. Bununla birlikte, İzmit’in İstanbul ile doğruca muhabere etmesine izin verilmiyordu. Bakanlar Kurulu’nun 10 Temmuz 1921 tarihli toplantısında, “İzmit’in İstanbul ile telgraf muhaberesine müsaade edilmemesi ve ancak mesela İnebolu’da olduğu gibi sansür edilmek şartıyla mektup veyahut Anadolu’dan gelecek telgrafların posta ile İstanbul’a gönderilmesi”² kararlaştırıldı.

Kızılay Cemiyeti, 1920-1921 yıllarında İstanbul’dan Kocaeli ve yöresine yardım heyetleri gönderdi. Ancak, 1921 yılında durumun daha ciddi boyutlara ulaşması üzerine Uluslar arası Kızılhaç Heyeti ile İstanbul’daki İtilaf Devletleri temsilcileri de devreye girmek zorunda kaldılar. Durumu yerinde incelemek ve muhacirlerin tahliyesine yardımcı olmak üzere İstanbul’dan Tahkik Heyetleri gönderildi. Bununla birlikte, muhacirlerin İstanbul’a nakilleri sadece Kızılay tarafından gerçekleştirildi.

İstanbul’dan Karamürsel ve İzmit’e Gönderilen Kızılay Heyetleri

5 Kasım 1920’de Yalova’dan gelen Yunan kuvvetlerinin Karamürsel kazasına bağlı 25 köyü yakmaları üzerine, bütün eşyalarını kaybeden köylülerden 8-10 bin kişi İstanbul, İzmit ve Derince civarında toplanmaya başladılar. Göçmenlerin yerlerine iadesi, iskân ve iaşeleri için 3 doktor ve birkaç memurdan oluşan Kızılay heyeti, aşhane ve hastane malzemesiyle birlikte 15 Kasım 1920’de Karamürsel’e gönderildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Kızılay heyetinin çalışmalarına ihtiyatlı olmak şartıyla müsaade etti. Dâhiliye Vekili ve Sıhhiye Vekili Adnan (Adıvar) Bey, 11 Aralık 1920’de Batı Cephesi Komutanlığı’na gönderdiği yazıda, “Karamürsel Hilâl-i Ahmeri’nin bu muavenetine hidematta bulunacakların ahval ve evsafi tedkik ve daimi murakabe edilmek suretiyle müsaade edilmek mümkündür” diyordu. İsmet (İnönü) Bey de, Gökbayrak Tabur Komutanlığı’na aynı mealde bir yazı göndererek, Kızılay heyetinin “Yunan mezalimine

1 Cumhuriyet, 21 Kasım 1950.

2 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1-3-30-5.

uğrayan halkımıza muavenet etmesini teshil etmenizi ve icraat hakkında daima malumat vermenizi rica ederim”³ demiştir.

Yunan kuvvetlerinin Karamürsel’den ayrılmaları üzerine, Karamürsel ve civarındaki köyleri Yunanlılar tarafından yakılan köylüler Karamürsel’de toplanmaya başladılar. Kızılay yardım heyeti tarafından Pazar, Avrekil, Çamçukur, Kırkpınar, Karaahmetli, Dereköyü, İnebeyli, Akşar, İhsaniye, Harye, Yeniköy, Simli, Vefa, Ereğli köylülerinden 4.677 kişi “iaşe ve ibata” edildi.

3 Aralık 1920’de İstanbul’a gelen bir telgrafa göre, “İznik ve civarında icrâ-yı faaliyet eden çetelerden kaçan muhacirler de Karamürsel’e sığınmaya başlamışlardır”. Bunların iâşeleri için Karamürsel’de 3 bin kişilik bir aşhane ve fırın açıldı. Hastalar muayene edilerek 30 yataklı bir hastanede tedavileri sağlandı. Kızılay’ın Karamürsel’de toplanan halka yaptığı 15 günlük ekmek sarfıyatı 21.526 kiloyu aşmıştı. Bunun yanı sıra muhacirlere zeytinyağı, fasulye ve et dağıtıldı.⁴

Karamürsel’de iki ay kalan Kızılay heyeti, askeri zaruretlerden dolayı burayı terk ederek eşyasının bir kısmını iç kısımlara gönderdi. Diğer kısmını ise Kuvâ-yı Milliye’nin sıhhiye teşkilatına bıraktı.

Kızılay heyetinin Karamürsel’den Yenişehir’e geleceği beklenirken, Geyve’ye hareket ettiği haber alınmıştı. Yenişehir Kaymakamı İbrahim Bey, Dâhiliye Vekâleti’nin 7 Mart 1921 tarihli telgrafına verdiği cevapta, “Merkezlerinin Yenişehir’e nakledileceği bildirilen Karamürsel Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı sıhhî heyetinin Geyve’ye hareket ettikleri istihbar kılınmıştır. Müteaddid defalar felaket ve sefaletle maruz kalan ve bir eczane ile hükümet-i belediye tabibi bulunmayan Yenişehir kazası ahalisinin imdad-ı sıhhiye olan ihtiyacât-ı acilesine binâen hiç olmazsa burada bir Hilâl-i Ahmer imdâd-ı sıhhî şubesinin” açılmasını ricâ ediyordu.⁵

Karamürsel’den sonra Geyve’yi merkez seçen heyet, eşya ve malzeme noksanını Ankara Murahhaslığının Eskişehir anbarından karşılıyordu. Geyve’de bir dispanser ve 10 Temmuz 1921’de 30 yataklı bir yaralı hastanesi açtı. 27 Şubat 1921’de Kocaeli Komutanlığının isteği üzerine, 150 yataklı Eşme mevki hastanesinin idaresi Kızılay heyetine verildi. Bilecik, Lefke, Selvi, Kaynarca ve Yenişehir cephelerindeki kıtalara ilaç ve sargı malzemesi gönderildi, halka kinin dağıtıldı. Daha sonra Geyve hastanesi 25 yataklı olarak Adapazarı’na nakledildi. 13 Temmuzda İzmit’te ikinci bir dispanser açıldı.⁶

İzmit’in Yunanlılardan geri alınmasından sonra, Kızılay Doktorlarından Rüştü Bey 13 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Kocaeli’nde çalışmalarını sürdürdü. Rüştü Bey, Mondros Mütarekesi’nden sonra Edirne Kızılay Merkezi genel sekreterliğinde bulunduğu sırada, Trakya’yı işgal eden Yunanlılarca tutuklanarak Yunanistan’a gönderilmişti. 1921 yılında, Yunan esaretinden kurtularak, “İzmit Hilâl-i Ahmer tabâbetiyle Karamürsel, Değirmendere ve havalisinde pek şayan-ı takdir” hizmetlerde bulunmuştu. Doktor Rüştü Bey, Ankara Murahhaslığı’na bağlı Doktor Memduh Bey’le birlikte Amerikan Yardım Cemiyeti’yle de temasta bulunarak halkın yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. “İzmit ve mülhakatı Hilâl-i Ahmer tabibi” Rüştü Bey Kızılay Genel Merkezi’ne sunduğu raporda, Kocaeli ve yöresinde Yunanlıların yaptıkları mezalim ve halkın içinde bulunduğu güç şartlardan bahsetmektedir.

3 Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arşivi), Kls.654, ds.38, fh. 45-1.

4 ATASE Arşivi, Kls. 529, ds. (47-A)-141, fh.10. Bu dosyada, daha ziyade Bursa ve çevresindeki Yunan zulümüyle ilgili belgeler yer almaktadır.

5 Türk Kızılayı Arşivi (TKA), Kutu:161, belge: 132.

6 Mesut Çapa, *Kızılay Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1914 1925)*, Ankara 2009, s. 149.

Doktor Rüştü Bey raporunda, “İâşe olunan köylerin kısm-ı azâmı yanmış ve bir kısmı da yağma edilmiştir. Bu köylerin kısm-ı azâmını gezdim. Halk ile yakından temas ederek daha iyi tedkike muvaffak olabildim” diyordu. Raporda Bahçecik, Değirmendere, Karamürsel ve Kapaklı’da gördüklerini anlatmaktaydı.

Bahçecik’te toplananların çoğu, çevredeki köylerde evleri tamamen yanmış olup, “Bahçecik’te yurt tutmak istemeyen ve kısmen de bilahare nakletmek üzere muvakkaten Bahçecik’te oturan zavallılardan” oluşmaktaydı. Bahçecik köyünün “halkı oturacak yer buluyorsa da, yiyecek ve giyecekleri yoktu”. Değirmendere mıntikasındaki köylerin büyük kısmı tamamen, diğer kısmı da “yarı yarıya yanmış ve yağma edilmiş olduğundan aç ve çıplak ise de, evlerde ve çadırlarda oturabilmişlerdir.” Halkın birçoğu İstanbul ve İzmit’e gitmişti. “Servet-i mahalliye”, bu yöreye yapılacak yardımları karşılayacak durumda gözüküyordu. Bu yörede en fazla yardıma muhtaç olan yer Karamürsel mıntikasıydı. Karamürsel’de sahil köyleri tamamen yanmış, iç kısımlardaki köylerin de bir kısmı yakılmış ve yağma edilmişti. Kapaklı mıntikasında “seyyar muhacirler mevcut” olup; Yalova, Gemlik, Orhangazi ve civarına çok sayıda göçmen toplanmıştı. Kızılay heyeti, bu mıntikalardaki 3.199 aileye (11.521 nüfus) un, fasulye ve giyecek yardımında bulundu. Bu yardımlardan Değirmendere’de 6, Karamürsel’de 24, Kapaklı’da 32 köy yararlandı.

Doktor Rüştü Bey’e göre, “bütün mıntıkların ahval-i sıhhiyesi şimdilik iyi fakat ileride büyük bir tehdit ve tehlike altındadır”. Yangın enkazlarında perişan bir durumda yaşayan göçmenler arasında dizanteri şeklinde hastalıklar görülmeye başlamıştı. Kızılay heyeti, Karamürsel ve Kapaklı mıntikasına Amerikalılardan aldığı ilaç ve sağlık malzemesini bırakmış olup, buralarda bir doktor ve bir pratisyen hekim görev yapmaktaydı. Ankara Kızılay Murahhaslığı ile Geyve Kızılay şubesinin buralara yardımda bulunması mümkün değildi. Rüştü Bey, buradaki göreviyle ilgili olarak “ne Merkez-i alfilerinden, ne de Ankara’dan hiçbir talimat almadım. Ankara’ya vâki’ olan müracaatım beni İstanbul’a merbut bir vaziyette bıraktı”⁷ demektedir.

Kocaeli ve Samanlı dağ yarımadasının (Samanlı dağ şube-i ceziresi) Türk kuvvetleri tarafından geri alınmasından sonra, 30 Ağustos 1921’de, Mehmet Emin Bey’in başkanlığında İzmit, Değirmendere, Karamürsel, Kapaklı ve çevresine gönderilen Kızılay seyyar heyetinde dört doktor ve yeterli memur görev aldı. Heyet, Kızılay’ın verdiği 14 sandık elbise ve 3 sandık ilaç ve Amerikan Yakınoğu Yardım Cemiyeti’nden temin edilen 200 çuval fasulye ve 98 çuval unu bu yörede dağıttı. Kızılay dispanserinde birçok hastanın tedavisi yapıldı.⁸ Heyet, Eylül ayında ihtiyacı olan bazı malzemeleri tedarik etmek amacıyla İstanbul’a gelmişti:

“Samanlı dağ şube-i ceziresi ahalisinin maruz kaldığı Yunan fecâyinden sonra sefil ve perişan kalanların adedi bin kişiye balığ olmuştur. Hilâl-i Ahmer, Yunan kıtaatı oradan tard edilir-edilmez, oraya bir imdâd-ı sıhî göndermeye karar verdi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti memurlarından Mehmet Emin Somiç efendinin riyaseti altında, İzmit, Değirmendere ve havalisi, Karamürsel, Kapaklı ve havalisinde seyyar bir surette icâ-yı faaliyet eden Hilâl-i Ahmer heyeti nevakısını bilikmal tekrar azimet etmek üzere şehrimize geldi.”⁹

Adapazarı ve çevresinde Kızılay’a düşen görevin azalması üzerine, heyet eşya ve malzemesinin büyük kısmını mahalli hastanelere bırakarak 1921 yılı sonlarında faaliyetini tamamladı.

7 TKA, ds. 833.

8 Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumîsi tarafından 1339 senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsine takdim edilen (1335-1338) Dört Senelik Devreye ait Rapor, 1339 (THAC, 1335-1338), s. 114.

9 Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), No:1, 15 Eylül 1921, s. 4.

Uluslararası Tahkik Heyetinin Çalışmaları

Mayıs 1921’de Yunan kuvvetleri, Marmara kıyılarındaki kasaba ve köyleri yağmalayıp yakmaya ve Müslüman halkı katletmeye başlamışlardı. Kumla halkından birkaç kişi tarafından durumun Kızılay Genel Merkezi’ne bildirilmesi üzerine, Kızılay İstanbul’da İtilaf devletleri temsilcilikleri nezdinde girişimlerde bulundu. Bunun sonucunda Uluslar arası tahkik (soruşturma) heyetleri kurularak İstanbul’dan işgal bölgelerine gönderildi.

12 Mayıs 1921 tarihinde İstanbul’dan yola çıkan iki heyetten birincisi Gemlik, Orhangazi, Yalova ve çevresine; ikinci heyet ise Şile, Kandıra, Beykoz, İzmit ve çevresine gönderildi. İkinci heyetin görev alanının büyük kısmından Yunan kuvvetleri çekildiğinden katliam durmuştu. Birinci heyetin çalışma sahasında olaylar henüz sürmekteydi. Kızılay, göçmenlerin İstanbul’a sevkini birinci heyetle işbirliği içerisinde gerçekleştirdi.

Gemlik, Orhangazi, Yalova ve çevresine giden Uluslar arası birinci Tahkik Heyeti İngiliz generali Franks, Fransız Albay Vicq, İtalyan Albay Roletto ile Uluslar arası Kızıllaç Komitesi temsilcisi Maurice Gehri’den oluşuyordu. İngiliz generalinin yaveri Setun, Roletto’nun tercümanı Amelyo ile jandarma teğmen Mustafa Süreyya Bey heyete katılmışlardı. Göçmenlerden Orhangazili Refik, Yalova’nın Çınarcık köyünden Hafız Ahmet, Gemlikli Tevfik ve Armutlu nahiyesine bağlı Sultaniye köyünden imam Emin efendiler heyete rehberlik edeceklerdi.

Uluslar arası Tahkik Heyeti, Bryony gemisiyle 12 Mayıs 1921 günü akşamı Gemlik’e geldi. Heyet ertesi gün Gemlik’te başlayan incelemelerini Orhangazi, Kapaklı, Armutlu ve Yalova ve köylerinde sürdürerek 22 Mayıs 1921 günü İstanbul’a döndü.

Köylerinin Yunan askerleri tarafından yakılması üzerine “Gemlik’e iltica etmiş, cami ve medrese gibi bazı mebanide yerleşmiş olan biçare halk heyetin vürûdunu haber almaları üzerine fevc fevc iskeleye” koşmuşlardı. Heyetin Gemlik’te incelemelerde bulunduğu sırada, göçmenlerden malumat toplamağa çalışan Hafız Ahmet efendi Yunan askerleri tarafından tutuklanmak istenmişse de, heyetin müdahalesi üzerine serbest bırakılmıştı. 13 Mayıs günü heyet, otomobille Orhangazi’ye giderek akşam Gemlik’e döndü. Dönüş esnasında, heyette görevli jandarma teğmeni Mustafa Süreyya ile halktan Refik efendiler kasaba yakınlarında yerli Rum ve Ermenilerin saldırılarına uğramışlardı. Heyet, 16 Mayıs sabahı Kapaklı önlerine geldiğinde köyün alevler içinde yandığını görmüştü. “Fırar ve ihtifa edebilen bir kısım halk kemal-i sefalet ve perişanı içinde peyderpey sahile dökülmeğe başlamış, her biri maruz kaldığı fecayi ve menakıbı birer birer heyete anlatmıştır.” 17 Mayıs günü Kumla’dan Kapaklı’yı geçen heyet, “karaya çıkararak sahilten yarım saat mesafede bulunan Armutlu nahiyeye merkezine azimet etmiş ve gördükleri zulüm ve tazyik üzerine Selimiye, Latifiye, İhsaniye, Fıstıklı, Mecidiye ahalisinden dört yüz kırk kişinin Armutlu’ya iltica ettiği anlaşılmıştır.”

21 Mayıs günü Yalova’ya giden Heyet üyeleri, Belediye dairesinde kaymakam ile görüşmüşlerdir. Bu sırada Rum ve Ermenilerin, Heyete refakat etmekte olan Yalovalı Hafız Ahmet’in orada bulunmasından rahatsız olduklarının anlaşılması üzerine İngiliz askerleri, Hafız Ahmet’i tedbir olarak Kaymakamlık odasına götürmüşlerdi. Heyetin vapura dönüşünde Rum ve Ermenilerin sözlü saldırılarına uğrayan Hafız Ahmet, İngiliz askerlerinin koruması altında güçlkle vapura binebilmişti. Hafız Ahmet oğlunu da vapura bindirmiş ise de, Heyet buna izin vermeyerek oğlunu motorla iskeleye çıkararak Yunan Komutanlığı’na teslim etmiştir. Aynı gün vapurla Çınarcık köyüne giden heyet, buradan Kocadere-i balâ ve Kocadere-i zîr (Yukarı ve Aşağı Kocadere) köylerine giderek iki saat sonra dönmüştür.

22 Mayıs 1921 tarihinde İstanbul'a dönen Heyete, Gemliğin Hamidiye, Muratoba, Katırlı köylüleri adına Yunan mezalimiyle ilgili dilekçeler verilmiştir.¹⁰

Gehri raporunda heyetin son çalışmaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“21 Mayıs Cumartesi gecesini İstanbul'dan gelecek talimatı bekleyerek Tuzla önünde geçirdikten sonra, Heyet Cumartesi sabahleyin Yalova'ya giderek Rum ve Türklerin şikâyetlerini dinledi. 15 Nisana kadar devam etmiş olan Onuncu Yunan Fırkası'nın idaresi zamanında oranın asayişi düzgün iken, yüzbaşı Papagrigoriou'nun buraya gelmesiyle yangınlar, kıtaller başlamış ve yakılan on altı köyden kurtulabilmiş pek az halk, Yalova ile yakılmamış Samanlı ve Akköy adlı köylere iltica etmişlerdi. Sayıları yaklaşık 6.000 kişiyi bulan halkın geri kalan kısmı ortadan kaldırılmıştı.

Heyet, daha fazla muhacir kurtarmakla görevli olmadığından, Yalova'da tahkikatına devam etmemiştir. Öğleden sonra, vaktiyle, tamamıyla Türk ve bugün tamamıyla Rum olan ve Yalova'nın batısında bulunan Çınarcık ve daha sonra Ankara köylerini ve maiyetinde Yunanlı asker olduğu halde, tamamıyla yakılmış ve bomboş kalmış olan Aşağı ve Yukarı Kocadere (Kocadere-i balâ ve Kocadere-i zîr) adında iki Türk köyünü ziyaret etmiştir. Burada heyet, insan ve hayvan kemikleri bulmuştur.

22 Mayıs Pazar günü, heyet görevini tamamladığını düşünerek İstanbul'a dönmüştür.”¹¹

Göçmenlerin Kızılay Heyetlerince İstanbul'a Sevki

Kızılay, Uluslararası Tahkik Heyetinin görev yaptığı, 18-22 Mayıs günlerinde kıyılarda toplanan göçmenleri İstanbul'a taşımaya başladı. Mayıs ve Haziran aylarında Gemlik, Yalova, Armutlu ve İzmit'ten yüzlerce göçmen İstanbul'a taşındı.

Marmara kıyılarında Yunan kuvvetleri ve yerli Rum çeteler tarafından köyleri yakılan halk, canlarını kurtarmak amacıyla Gemlik ve Yalova'da toplanmışlardı. Uluslar arası Tahkik Heyeti, 12 Mayıs'ta Gemlik'e geldikten birkaç gün sonra, İstanbul'da İtilaf Devletleri Komiserliklerine gönderdikleri bir yazıyla göçmenlerin bir an önce İstanbul'a sevk edilmelerinin uygun olacağını bildirdi. Ancak, İngiliz Yüksek Komiserliği'nden gelen cevapta, göçmenlerin İstanbul'a sevkleri uygun görülmemekle, İstanbul'dan gönderilecek olan uluslar arası subay ve erler ile Kızıllaç memurlarının kontrolü altında Kumla'da bir toplama (temerküz) kampının kurulması teklif edilmekteydi. Gehri'ye göre, bu güzel düşüncenin uygulanması zor olacaktı. Heyetin buradan ayrılmasından sonra göçmenler, “kendi hallerine himayesiz bir halde terk olunamazlar idi”. Tahkik Heyeti, bu konuda Kızılay'ın devreye girebileceğini düşünerek teklifte bulunmayı kararlaştırdı. Gehri, 17 Mayıs'ta İstanbul'da Kızılay Genel Merkezine gönderdiği telgrafta, “Karacaali, Narlı, Kapaklı, Küçük Kumla ahalisinden bin kişi telaş ve korku içinde sahilde toplanmıştır. Bin beş yüz kişiyi taşıyabilecek bir vapur gönderebilir misiniz? İstanbul'da bunların giyecek, yiyecek ve barınmalarını sağlayabilir misiniz? Herhangi bir teşebbüste bulunmadan önce, İstanbul İngiliz Fevkalade Komiserliğiyle temasta bulununuz” diyordu.

İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunan Kızılay, 18 Mayıs 1921 Çarşamba günü Ali Macit Bey başkanlığındaki bir heyeti, sahilde toplanan göçmenleri İstanbul'a getirmek üzere Seyr ü Sefain Dairesi'nden kiraladığı Gelibolu vapuruyla Kumla'ya gönderdi. General Frankes ile görüşen Kızılay heyeti, Kumla'da bulunan 1200 kişiden başka Gemlik ve civarındaki köylerden kaçıp gelen 2000 kadar göçmenin daha bulunduğunu bildirdi. Bunun üzerine İnebolu vapuru gece 21'de Kumla'ya

10 *Türkiye'de Yunan Fecâyi'i*, İkinci kitap, İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1337. (Dâhiliye Nezareti Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi neşriyatından: 5), s. 1-24.

11 OHAM, 15 Eylül 1921, No:1, s.11. Ayrıca bkz., Une Enquete en Anatolie, Rapport de M.M.Gehri, délégué de la Croix-Rouge internationale. Publié par le Bureau du Congrès turc de Lausanne.

gönderildi. Byrony gemisinin projektörü vasıtasıyla aydınlatılan sahildeki 800 göçmen gemiye bindirildi. Bunların eşyaları vapura bağlanan iki salapurya ile İstanbul'a getirildi.

İnebolu vapurunun alamadığı geride kalan Gemlik göçmenleri açıktan ölme tehlikesine maruz bulunuyorlardı. Bunların kurtarılması konusunda Kızılay'la aynı düşüncede bulunan Uluslar arası Tahkik Heyeti, İnebolu vapuruyla Uluslar arası Kızıllaç Heyeti İstanbul daimi murahhası yüzbaşı G. Burnier'e bir mektup gönderdi. Mektupta, Kızıllaç bayrağı altında Hamburg'dan Novorossiisk'e gitmek üzere İstanbul limanında bulunan ve bütün muhacirleri bir defada nakledebilecek büyüklükte olan Wygbert vapurunun Kumla'ya gönderilmesi isteniyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği, Wygbert vapuru mürettebatının Alman olduğu gerekçesiyle buna izin vermedi.

Ali Macit Bey, ilk raporunda bu konuda şunları yazmaktadır:

“Saat ikide İnebolu 820 muhaciri ve iki dolu salapuryayı yedeğine alarak hareket etti. Yedi saat sonra İstanbul'a vasıl olarak muhacirleri Galata rıhtımına çıkarmağa başladık. (19 Mayıs perşembe günü saat dokuz buçuk), yolda muhacirlere üç defa ekmek, zeytin ve bir defa süt verildiği gibi vapurun dolmasından dolayı Kumla'da kalan muhacirlere dağıtılmak üzere ayrıca ekmek bırakıldı. Nizamettin Efendi ve Doktor Salim Paşa sekiz yaralıya pansuman yaptı. Ben, mösyö Gehri'nin mektubunu tam saat onda mösyö Burnier'e yetiştirmeğe mecbur olduğumdan muhacirlerin ihracının arkasını almadan doğruca Burnier'nin evine gittim. Mektubu verdim. Durumu anlattım. Müstereken icrâ edilen çalışmalar neticesinde Hilâl-i Ahmer'in hazırladığı Gayret, Galata, İnebolu ve Gelibolu vapurlarının hareketine müsaade edildi. Aynı günün akşamı saat beşte İstanbul'dan hareket ettik.”¹²

Kızılay'ın Ali Macit Bey'in başkanlığında Gemlik'e gönderdiği ilk heyete dört vapur katıldı. Gayret, Galata, İnebolu ve Gelibolu vapurları 19 Mayıs'ta Sirkeci'den hareketle Gemlik'e vardı. Yunan komutanı göçmenlerin bindirilmesi sırasında birçok zorluklar çıkardı. Bindirilenlerin çoğunluğunu Orhangazi, Pazarköy ve Bahçecik mezaliminden kurtulabilenler oluşturuyordu. Gemlik'ten sonra Kumla'daki göçmenler gemilere alındı. Bu seferde Kumla'dan (İnebolu vapuruyla) 1370, Gemlik'ten (Galata, Gayret ve Gelibolu vapurlarıyla) 1200 kişi olmak üzere toplam 2570 göçmen İstanbul'a getirdi. Ali Macit Bey, 23 Mayıs 1921 tarihli raporunda bu sefer hakkında şu bilgileri vermektedir:

“19 Mayıs 1921 tarihinde saat beşte Galata yatıyla hareket olundu. İnebolu vapuru Kumla'ya müteveccihen bizden bir saat evvel kalkmıştı. Biz ve Gayret saat on ikide ve Gelibolu ikide Kumla'ya geldik ve İngiliz sefinesi yanına demirledik. Bendeniz hemen Tahkik Heyetinin nezdine giderek neden bu kadar geç kaldığımızı anlattım. Vapurların geç kalması kendilerinin tehir-i hareketini mucib olacağından dolayı bu hale müte'sif olduğumu söyledim. Israrım üzerine heyet Yalova'ya hareketi 21 Mayıs 1921 Cumartesi sabahına tehir etti. İnebolu'nun, Kumla'daki muhacirleri bitirdikten sonra hareket etmeyerek beklemesi ve Gemlik'ten belki de artacak olan muhacirleri alması kararlaştırıldı. Fakat; gece ikiye doğru İnebolu'nun daha Kumla'daki muhacirlerin hepsini alamadan olduğunu haber aldım. Bunun üzerine General ile görüşerek evvelki kararın hilafına olarak vapuru sabah saat dokuza doğru hareket ettirdik.

20 Mayıs sabah saat onda Gemlik'teki muhacirlerin suret-i irkâbını (bindirilme şekli) öğrenmek için zırhlıya davet olundum. Gemideki General, Gemlik'teki Yunan Fırkası kumandanının ancak kadın ve çocukların ve esnan-ı askeriyyeye dahil (askerlik yaşı içinde) olmayan erkeklerin sevkine müsaade ettiğini bildirdi. Yunanlıların bunu yapmağa hakları olmadığını söyledim. Ve mösyö Gehri de bana son derece yardım ettiği halde kararı değiştirmeye muvaffak olamadı. General, esnan-ı askeriye dâhilinde sayılarak alıkonulacak

12 *Türkiye'de Yunan Fecâyi'i*, s.108.

olan erkeklerin bir kere de Tahkik Heyeti tarafından teftişi ve bu suretle yapılan haksızlıkların bir dereceye kadar tamir edileceğini beyan ve temin etti. Bindirme işlemleri (irkâb ameliyesi) on birde başlayacak ve evvela kadın, çocuk ve ihtiyarlar bindirilecek ve gençler teftiştten geçmek üzere tefrik edilecekti. General bir kere Gemlik'e çıkarak etrafı teftiş etmemi ve heyetin saat on ikide bana iltihak edeceğini söyledi. Ben de talebim üzerine yanıma verilen bir İngiliz bahriye subayı ve mösyö Gehri ile Yunan işgal-i askeriyesi altında olan Gemlik'e çıktım. Biraz açıktaki duran vapurlar da gelip tersane iskelesine rampa ettiler. Vapurlara bindirme (irkâb) on birde başladı. Bindirme işlemlerine bendeniz, Yunan Fırkası erkân-ı harbiye reisi, Gemlik liman reisi ve Merkez kumandanı nezaret ediyorlardı. Gemlik'teki muhacirlerin ekserisini Orhangazi ve Pazarköy ve Bahçecik kıtalinden kurtulabilenler teşkil etmekte idi. Gençleri alıkonulacağından bihaber olan zavallılar pek büyük bir sevinç ile tersane mahalline toplanmakta idiler. Kumla iskelesine toplanan muhacirlere nispet edilirse bunlar çırpçıklak demek caizdir. Eşya namına bazılarının birer yatağından başka bir şeyleri yoktu. Bütün hayvanları Yunan askerleri tarafından gasp edilmişti.

Muhacirlerin gemiye bindirilmesine başlanır başlanmaz, gençlerin Yunan zabıtları tarafından ayrılarak süngülerle muhat bir noktaya toplattırılması, o zamana kadar hiç bir şeyden haberi olmayan zavallı kadınlar üzerinde pek elîm tesir yaptı. Her taraf; kalpleri paralayıcı hıçkırıklarla inlemeğe başlamıştı. Erkeğini süngülerle muhat mahalle sevk olunan her aile vapura binip binmemekte tereddüde başladı. Herkes, erkeklerini kesmeğe götürüyorlar diye bağırıyor ve ağlıyordu. Her ne kadar kendilerine bu tefrikin muvakkat olduğunu ve ayrılanların da bir kere tahkik heyeti tarafından teftiş edileceğini söyledim ise de, teessürlerini izaleye muvaffak olamadım. Bu üzüntü verici durum karşısında hepimiz ağladık. Önce Gayret ve ardından Galata yatını doldurttuk, bu iki vapura altı yüzden fazla muhacir aldık. Bunlar iskeleden biraz açılarak yerlerini Gelibolu'ya terk ettiler. ... Getirdiğimiz iki bin beş yüzden fazla nüfusun herhangi birine sorarsanız mutlaka her birinin köylerinde bir baba, bir evlat, bir valide şehit verdiklerini öğrenirsiniz. ..."¹³

İstanbul'da İtilaf Devletleri komiserleri, 22 Mayıs'ta İstanbul'a dönen Tahkik Heyetinin ısrarı üzerine Yalova halkının da tahliyesini kabul etmişlerdi. Kızılay, birinci Gemlik seferinin ardından 24 Mayıs 1921 tarihinde yine Ali Macit Bey'in başkanlığındaki bir heyeti Gülnihal vapuruyla Yalova'ya gönderdi. Kızılay heyetinde, Doktor Kamuran, Nazım, Nizamettin Kemal, Kenan efendiler ve hastabakıcı Aliye hanım ile altı hademe bulunuyordu. Bu defaki Uluslararası Tahkik Heyeti, Fransız Yüzbaşı Lucas, İngiliz Yüzbaşı Holland, İtalyan Yüzbaşı Bonaccorsi ve Kızıllaç delegesi Gehri ile bir İngiliz tercüman ve bir polisten oluşmaktaydı. Heyete, Londra Üniversitesi Profesörlerinden ve aynı zamanda Manchester Guardian gazetesi muhabiri tarihçi M. A. J. Toynbee ile karısı da katılıyordu. Beş aydan beri Türkiye'de bulunan Toynbee'nin elinde, Yunan cephelerinde serbestçe dolaşmak üzere, Yunan ordusu Komutanı General Papoulas tarafından verilmiş bir belge bulunmaktaydı.

Her iki heyet, 24 Mayıs Salı günü saat on buçukta İstanbul'dan Gülnihal vapuruyla hareket etti. Vapur aynı gün öğleden sonra saat birde Yalova'ya vardı. Önce, Uluslar arası heyet (Müttefikîn heyeti), bir saat sonra da Kızılay delegesi sıfatıyla Ali Macid Bey ile yardımcısı Kenan Bey gemiden inerek Hükümet Konağındaki toplantıya katıldılar. Bu arada M. A. J. Toynbee ile karısı da Yalova'ya çıkmışlardı. Yunan komutanıyla yapılan toplantıda taraflar arasında müspet bir neticeye varılamayacağı anlaşılmıştı. Kızılay Heyet başkanı Ali Macit Bey 27 Mayıs 1921 tarihli raporunda, "İşgal kuvvetleri kumandanlığı odasında Müttefikîn heyeti ile Yunan kumandanı Yüzbaşı Dimitri Papagrigoriou arasındaki ilk görüşmenin pek de iyi neticeler vermediğini hemen anladım. Yüzbaşı, bütün İslam

13 Türkiye'de Yunan Fecâyi'i, s. 108-116.

ahaliyi alıp götürmemize müsaade etmiyor ve elindeki talimata güvenerek ancak yanan köyler ahalisinden Samanlı, Akköy ve Yalova'ya iltica edenlerin gidebileceğini söylüyordu. Biz, altı yüz kadar muhacir alabileceğimizi ümit ettiğimiz halde zâbit bize ancak elli, altmış zavallıdan bahsediyordu.” demektedir.

Heyet ile Yunan komutan arasında anlaşma sağlanamayınca, telgrafla Gemlik'teki Yunan Fırka Komutanının talimatına müracaat edilmesi kararlaştırıldı. Uluslar arası heyet, telgrafın cevabını beklerken Yalova'daki göçmenleri ziyaret etmeyi uygun gördü. Şehrin Yunan işgali altında bulunması ve “şerik-i cürm olan çeteler ile dolu olması” sebebiyle Ali Macid bey yardımcısıyla birlikte vapura dönmek zorunda kalmışlardı. Yarım saat sonra Gehri'den aldıkları bir notta, heyetin Samanlı ve Akköy'e gideceği ve saat ona doğru vapura dönebilecekleri bildiriliyordu. Heyet, saat on buçukta vapura döndüğünde herkesin daha ümitsiz ve sinirli olduğu anlaşılıyordu. Ali Macit Bey'in ifadesiyle, “On beş kadar köyü yakan, yıkan ve ahalisini katleden aynı çeteler; nasılsa yağma edilmesi ve yakılması tehir edilen ve bütün muhacirlere melce teşkil eden Samanlı ve Akköy'e korucu tayin edilmişlerdi. Bunların ölüm bahaneleri altında bu iki köydeki muhacirler oldukları yerden pek de ayrılmak istemediklerini hemen ifade etmişlerdi.”

Ertesi günü heyetin iki kola ayrılarak birinin köylere çıkıp göçmenleri getirmesi, diğer grubun da Yalova'daki göçmenlerle ilgilenerek Yunan Komutanlığıyla temasta bulunması kararlaştırıldı. 25 Mayıs günü gemiden ayrılan heyetten bir grup, kararlaştırıldığı üzere Akköy ve Samanlı'ya gitti. Bu arada Gemlik Yunan Fırka Komutanlığından olumsuz bir cevap gelmişti: Komutan Gaçık, Yordan ve Kirazlı köylerinin yanmadığını iddia ederek bu köylerden ayrılarak Yalova, Samanlı ve Akköy'e iltica eden göçmenleri vermeyeceklerini bildirmişti. Uluslar arası Kızılhaç temsilcisi Gehri, bu kararı Uluslar arası Kızılhaç Komitesi adına protesto ettiğini duyurdu.

Yalova'da “Yunan zabitanın pençesinden” kurtarılabilen göçmenler çok zor şartlar altında gemiye bindirilebilmişlerdi. Bu sırada, “Yunan zabiti çete reisleriyle pek ahbap görünüyor, vapura binecek zavallı felaketzede köylüye herkes karışıyordu”. Vapura 333 göçmen, birkaç ton eşya ile on baş hayvan alınabilmişti. Kızılay heyeti, Yalova, Samanlı ve Akköy köylülerine dağıtılmak üzere beş yüz okka ekmek, iki sandık süt, bir miktar ilaç bırakılarak Yunan komutanından “bu hediyenin” hiçbir ayırım yapmadan muhtaç olan herkese dağıtılması rica edilmişti.

Günlühal vapuru, 25 Mayıs günü akşam dokuzda Yalova'dan ayrılarak iki saat sonra Selimiye açıklarına vardı. Göçmenler, ertesi gün saat dörtte mavnalara indirilerek Bakırköy'e gönderildi. Vapurdaki yaralıların ilk tedavileri “Hilâl-i Ahmer Beynelmilel Heyet-i tahkikiye refakatinde” bulunan Doktor Kamuran Kenan Bey tarafından yapılmıştı. Ali Macit Bey'e göre, Yalova, Samanlı ve Akköy'de kalanların büyük bir tehlike altında bulunuyorlardı, çünkü “Yalova ve köylerinde güya asayiş muhafaza için gelmiş olan Yunan bölüğü, çeteciler ile müşterek olduğu gibi zabitanları de çete reislerinin arkadaşlarıydı”. Bu şartlar altında, bir an önce İstanbul'a gitmek için Yalova ve Akköy'de sabırsızlıkla bekleyen 885 kişiden fazla insan bulunuyordu. Gehri'ye göre, Yalova'da 45'i devlet memuru olmak üzere, yaklaşık 400 yerli ve 100 kadar yabancı göçmen, Samanlı'da 157 yerli ve göçmen, Akköy'de 333 yerli ve göçmen kalmıştı.¹⁴

Yunanlılar İzmit ve çevresini tahliye ederken her şeyi yakıp yıkmışlardı. Kızılay Heyeti sahil boyunca Yalova üzerine çekilen Yunan ordusunun bütün sahil köylerini gaz dökerek yakmış olduğunu görmüş, vapurda heyet arasında bulunan A.J.Toynbee de bunlara şahit olmuştu. Bu yörede, “on altı köyde ceman 840'ı müteceviz hanenin yakıldığı ve muhtelif

14 Türkiye'de Yunan Fecâyi'i, s. 118-131. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), No:1, 15 Eylül 1921, s. 7-16.

şehirlerde birçok masumun hayatlarının heder olduğu bit-tahkik anlaşılmıştı”¹⁵

Göçmenlerin tahliyesinde Kızılay’a büyük yardımlarda bulunan Gehri 30 Mayıs günü İstanbul’dan ayrılmıştı. Kızılay’ın kendisine bildirdiğine göre, İstanbul’daki İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) Komiserleri aynı gün yaptıkları bir toplantıda, İstanbul’dan ayrıldığı 30 Mayıs tarihinde, “Samanlıdağ şube-i ceziresinde mukîm ahali-yi İslamiye’nin tahliyesi lüzumuna dair karar ittihaz etmiş”ti.

Kızılay, 1921 yılı Haziran ayında Gemlik ve Armutlu’ya heyetlerle gemiler göndererek buralardaki göçmenleri İstanbul’a getirdi.

Samanlıdağ yarımadasındaki göçmenlerin tahliyesine karar veren Kızılay, görevlendirdiği heyete refakat eden Albay Spenser ile görüşerek Gemlik’te Yunan On birinci Fırka Komutanlığına müracaatta bulundu. Kızılay Heyeti, Galata, Gayret, Hale vapurları refakatlerinde olduğu halde Gülnihal vapuruyla Gemlik’e hareket etti. Yunan yetkililer zorluk çıkararak askerlik yaşı içinde bulunan 30-40 erkeğin gemiye bindirilmesine engel olmuşlardır. Gemlik’ten bindirilen 893 göçmen, 6 Haziranda İstanbul’a getirilmiştir. Yine aynı tarihte, Umurbey köyü ve civarı göçmenlerinden 85 kişi Hale vapuruyla İstanbul’a sevk edilmiştir.

Kızılay, 16 Haziran ve 20 Haziran tarihlerinde de iki defa Armutlu’ya heyet göndermiştir. Buradaki halkın, yüzlerce kilo zeytin ve yüzlerce hayvanlarıyla birlikte bir defada nakli mümkün görünmüyordu. Kızılay heyeti, buna bir çare bulmak amacıyla İstanbul’a dönerken, eşyalarının başında kalan halkın güvenliği için Fransız ve İtalyan delegeleriyle 2 Fransız jandarması ve İngiliz tercümanını Armutlu’da bıraktı. 18 Haziranda tahliye başladı, 1555 kişi ve eşyaları gemiye yüklendi. Eşyaların kayıklara yüklenmesi sırasında Yunanlılar zorluk çıkardılar. Miralay Spenser dışında bütün Müttefik heyeti, henüz tahliye sonuçlanmadığından Armutlu’da kaldı.

20 Haziranda Armutlu’ya gönderilen Hale vapuru 158 göçmen ile birlikte çok miktarda zeytini İstanbul’a getirdi. Kızılay Heyeti 23 Haziranda tekrar Armutlu’ya gitti. Yunan askeri idaresi, Armutlu’dan ayrılmak isteyenlerin kasaplık hayvanlarının senet karşılığında bırakılmasını veya peşin para karşılığı satmalarını teklif etti. Kızılay Heyeti bu kararı halka açıkladı. Halk satmaya razı oldu. Ancak, bu satış işlemleri orada bulunan Müttefik Devletleri Heyetinin de kabul edemeyeceği bir şekilde uygulanmaya başlanmıştı:

“Birtakım insaniyet düşmanı adamlar, hırs, kazanç, gayri meşru istifade emeline düşerek İslam ahalinin biriktirdikleri zeytinleri ve mevâşiyi (davar ve mal) yok pahasına toplamak hırsıyla çırpınmaya başlamıştı. Saat beşte Yunan levazım heyetince eşya ve hayvanat satış şekli kararlaştırılmış ve bin türlü suistimallerle muamele devam etmeye başlamış, üç dört yüz kiloluk hayvanlar kırk beş liraya ve üç yüz liralık inekler elli liraya satılmıştır. Manzara o kadar fecî bir hal almıştır ki, Müttefik devletler heyeti, bu resmî yağmanın gözleri önünde cereyanına müsaade edemeyeceklerini söyleyerek satışı durdurmuşlar ve Yunan heyeti de, ellerindeki talimat haricine çıkamayacaklarını söyleyince, meseleyi vaziyeti protesto ederek gemiye çekilmişlerdir.”¹⁶

Bu güçlükler altında 26 Haziranda başlayan tahliye işlemleri sonunda, 380 göçmen, yüklü miktarda zeytin, 120 kadar inek ve kasaplık hayvan gemiye bindirilerek Armutlu’dan hareket edildi. Ancak, Yunanlılar yolculuk esnasında da zorluklar çıkardılar. Vapur Mudanya’ya doğru giderken önce bir Yunan gambotunun, ardından yine Tekirdağ istikametinde Mikalî isminde Yunan kruvazörünün müdahalesiyle karşılaşıldı. Geminin grandi direğine vapurdaki Müttefik Devletleri heyetinin bayrakları asılmışsa da, kruvazörün

15 THAC (1335-1338), s. 109-110.

16 THAC (1335-1338), s. 112.

tacizi İzmit koyuna kadar sürdü. Göçmenlerin Armutlu'dan başlayan yolculuğu, bu güç şartlar altında geminin İstanbul'a ulaşmasıyla son buldu.

Bir süre sonra bölgedeki halkın İstanbul'a getirilmesinden ziyade, güvenliklerinin sağlanarak yerlerinde kalmaları 1921 yılı Temmuz ayının sonlarına doğru ortaya çıkan bir sayıada, "ahiren Yunanlılardan istirdad edilen Kocaeli şube-i cezaresinin Kuva-yı Milliyece tahliye edileceği" dile getirilmekteydi. Bunun üzerine, "Mecrûhîn-i Müslimeye Muavenet Komisyonu" Başkanlığı'ndan Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafla, Kocaeli'ndeki halkın hayatlarının korunması ve yerlerinde kalmalarının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması istendi. Gerekçe olarak telgrafta şu hususlara değiniliyordu:

"Yunan kuva-yı işgalıyesi ile çetelerinin mevaki-i mezkûre emvâl ve emlâk üzerinde icrâ ettikleri tahribat tekrarını müstacel kılacak derecede büyük olduğu cihetle mahall-i mezkûrenin tahliyesi halinde bu defa yakacak ve yıkacak hane ve tahrip edecek köy ve saire bulamayacak olan mezkûr düşman askerlerinin bütün gayz ve kinlerini doğrudan doğruya ahali-yi İslamiye'nin şahıslarına tevcih edecekleri şüphesizdir. Şu suretle bir katliâm karşısında kalacak olan zavallıların şimdiye kadar tevalî eden muhaceret neticesinde tamamıyla istima'a gelen İstanbul'a ilticâya mecbur olacaklarını tabi gören ve bu sel-i muhaceret karşısında Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi tahammülfersa vaziyette kalacağı gibi ahali-yi mezkûrenin muhaceret-i mütevâliye ile büsbütün sefaletle duçar olacakları da (muhakkaktır)".¹⁷

Kızılay, İzmit limanından kandırılarak Yunanistan limanlarına götürülen göçmenleri de İstanbul'a getirmiştir. Yunan kuvvetlerinin çekilmeden önce İzmit şehrini yakıp halkı göçe zorladıkları sırada, İzmit limanında bulunan iki Yunan vapuruna İstanbul'a yolcu alacaklarını söyleyerek çok yüksek tarifeyle birkaç yüz kişiyi bindirmeyi başarmışlardı. Yolcular İstanbul'a gelecek yerde Tekirdağı, Limni, Midilli, Sisam, Galus, Kataklu, Pirgos iskelelerine götürülmüşlerdi. Büyük çoğunluğunu Türk kadın ve çoluk çocuğunun oluşturduğu bu yolculardan bir hafta kimse haber alamamıştı. Kızılay'ın teşebbüse geçtiği bir sırada, Midilli'den gönderilen bir telgraf sayesinde bunların izleri keşfedilebildi. Kızılay'ın müracaatı üzerine Yunan Komiserliği, yolcuların Yunanistan'ın muhtelif iskelelerine nakledildiklerini bildirerek Kızılay'ın bir vapurunun söz konusu iskelelere gitmesine müsaade etti. Ali Macit Bey'in başkanlığındaki bir komisyon görevlendirilerek Fransız Yüzbaşı Lucas'ın refakatinde Gülnihal vapuruyla Yunanistan'a gönderildi. Gülnihal vapuru Yunan iskelelerine uğrayarak bir Rum, dört Ermeni ve yirmi iki Musevi olmak üzere 755 yolcuyla alarak 5 Ağustos'ta İstanbul'da döndü.¹⁸

Göçmenlerin İstanbul'da İskânları ve Sonuç

1921 Yılı Mayıs-Haziran aylarında Kızılay, Yunan mezalimine uğrayan Marmara kıyılarından 8500 kadar göçmeni Seyr ü Sefain Dairesinden kiraladığı vapurlarla İstanbul'a sevk etti. Bunların Gemlik, Yalova, İzmit, Kumla, Armutlu iskelelerinden gemiye bindirilmeleri sırasında birçok güçlükle karşılaştılar. Ali Macit Bey'in başkanlığındaki Kızılay heyetleri bu çalışmalarını, Uluslar arası Tahkik heyetlerinin nezareti altında gerçekleştirmişlerdir. Heyette bulunan İstanbul'daki İtilaf Devletleri subaylarıyla Uluslar arası Kızıllaç delegesi M. Gehri ve İngiliz tarihçi M. A. J. Toynbee Yunan askeri kuvvetlerinin yaptıklarına ve göçmenlerin sefaletlerine şahit olmuşlardı.

Göçmenlerin, iskân yerlerine sevklerine kadar, sağlık hizmetleri seyyar iki Kızılay doktoru tarafından karşılanarak ilaçları bedava dağıtıldı. Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmîyesi'nce bunlardan 4000'i Davutpaşa kışlasında, 1800'ü Selimiye'de ve diğerleri de muhtelif yerlerde iskân edildiler. Kızılay, göçmenlere yiyecek, giyecek ve sağlık

17 BCA, 272.12-39-33-2.

18 OHAM, 15 Eylül 1921, No:1, s. 3-4.

hizmetlerinde bulundu. Davutpaşa kışlasında açılan Kızılay aşhanesinde günde 2800 kişiye yemek verildi. Selimiye’de iskân edilen göçmenlerin haftada iki günlük iaşeleri Muhacirin Müdüriyet-i Umûmîyesi’nce, beş günlük iaşeleri ise Kızılay’ın Kadıköy şubesinde kurulan aşhaneden karşılanmaktaydı. Kızılay göçmenlere 7505 çamaşır, 400 yatak, 487 battaniye, 5284 tencere ve tava dağıttı.

İstanbul’da bulunan İngilizlerin, göçmenlere ara sıra bazı yardımlarda buldukları görülmektedir. İngilizlerin, “Muhacirîn-i Müslimeye Muavenet Heyeti” adıyla kurdukları komisyon vasıtasıyla topladıkları 47547 lira tutarındaki bağış Kızılay veznesine yatırıldı. Madam Dutuvilli tarafından toplanan 3333 lirayla Cerrahpaşa Camisinde iskân edilen 250 göçmen için bir aşhane kuruldu.¹⁹

Yunanlıların Marmara bölgesinde yaptıkları mezalim, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği tarafından 6 Haziran 1921 tarihli bir bildiriyle protesto edilmiştir. Fransızca hazırlanan bildiri metni, Avrupa üniversitelerine gönderilmiştir. Bildirinin sonunda şu ifadeler yer verilmektedir:

“Biz, Türk dârülfünûnluları ve münevver gençliği Anadolu’da Yunan süngüleriyle parça parça edilen, boğazlanan; köylerde, camilerde diri diri yakılan babalarımız, kardaş ve dindaşlarımız namına vicdanınıza ve hissiyat-ı insaniyetkâranenize müracaat ediyoruz. Halen Anadolu’da cereyan etmekte olan ve vesaik ve fotoğraflarıyla size ancak pek cüzi bir kısmını arz edebildiğimiz mezalim ve cinayat, din ve milliyet nazar-ı dikkate alınmadan her insanın tüylerini ürpertecek mahiyettedir.

Bu fecayi’i İngiliz Generali Franks ile Fransız nâmına albay Vicq ve İtalyan mösyö Roletto’dan mürekkebe ve mahallinde tetkikatta bulunan tetkik-i fecayi’ heyetince de te’yid olunmuş ve i’ta eyledikleri rapora Yunan Onuncu Fırka Kumandanı General Leonardopoulos’un mesuliyeti ileri sürülmüştür.

Her türlü ızdırab ve mahrumiyet içinde sırf ilim ve irfan aşkıyla çalışmakta olan Türk dârülfünûnlu kardeşleriniz bu müthiş kıtalleri sizin pek saf ve ulvî olan vicdanınıza arz etmeği bir vazife telakki eyleriz.”²⁰

Kızılay heyet başkanı Ali Macit Bey, muhtelif tarihli raporlarında göçmenlerin tahliyeleri hakkında bilgi vermektedir. Gemlik, Orhangazi, Yalova ve yöresine giden Uluslar arası Tahkik Heyetine katılan jandarma subayı Mustafa Süreyya Beyle Orhangazili Refik, Yalova’nın Çımarcık köyünden Hafız Ahmet, Armutlu nahiyesine bağlı Sultaniye köyünden Emin, Gemlikli Tefvik efendiler tarafından, Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîyesi’ne 23 Mayıs 1921 tarihli bir rapor verilmiştir. 22 Mayıs 1921 tarihinde Gemlik’in Hamidiye, Muratoba, Katırlı köylüleri adına heyete Yunan mezalimiyle ilgili dilekçeler verildi.

Yunanlıların İzmit ve çevresinde Türklere yaptığı mezalim hakkında Uluslar arası Kızıllaç delegesi M. Gehri’nin raporunda detaylı bilgi bulunmaktadır. İtilaf Devletlerinin teşkil ettiği heyete katılan M. Gehri, 12 Mayıs-22 Mayıs 1921 tarihleri arasında yörede incelemelerde bulundu. Olaylar hakkında Yunanlılar, Ermeniler ve Türklerin ifadelerine başvurdu. Heyetin verdiği raporda, “Yunan işgal-i askeriyesi anâsırının, iki aydan beri Samanlıdağ şube-i cezaresi ahâli-yi Müslimesini imhâ etmek gayesini takip ettiklerine kanaat getirildiği”²¹ sonucuna varılmıştı.

19 Çapa, A.g.e., s.151, THAC (1335-1338), s. 113-115.

20 *Türkiye’de Yunan Fecâyi’i*, s.144.

21 OHAM, 15 Eylül 1921, No:1, s. 7.

KAYNAKLAR

Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arşivi)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Cumhuriyet, 21 Kasım 1950.

Çapa Mesut, *Kızılay Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1914 1925)*, Ankara 2009.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), No:1, 15 Eylül 1921.

Türk Kızılayı Arşivi (TKA).

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumîsi tarafından 1339 senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîsine takdim edilen (1335-1338) Dört Senelik Devreye ait Rapor, 1339 (1923).

Türkiye'de Yunan Fecâyi'i, İkinci kitap, İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1337. (Dahiliye Nezareti Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîyesi neşriyatından: 5).

Une Enquete en Anatolie, Rapport de M.M.Gehri, délégué de la Croix-Rouge internationale. Publié par le Bureau du Congrès turc de Lausanne.

ULUSLAR ARASI KIZILHAÇ DELEGESİ M. M. GEHRİ'NİN RAPORU

“Tarafsız bir tahkikatta bulunmak ve hakikati meydana çıkarmak için, Yunanlılar, Ermeniler ve Türklerin şahit oldukları olaylar dinlenmiştir.

Heyet, Yunan askeri işgal kuvvetlerinin, iki aydan beri Samanlı dağ yarımadası (şube-i ceziresi) Müslüman halkını imhâ etmek gayesini takip ettiklerine kanaat getirilmiştir. Köylerin yakılması, kıtaller, halkı tedhiş gibi olaylar, bu konuda hiçbir şüphe eseri bırakmaz. Gördüğümüz olaylar veyahut izleri, gayri muntazam sivil çeteler ile Yunan düzenli ordusu efradının eseri idi. Bu fecâyîin, askerî kumandanlığı tarafından men’ yahut buna cüret edip yapanların cezalandırıldıklarını görmedik. Çeteler, silahlarından tecrîd edileceği yahut dağıtılacağı yerde, kendilerine Yunan ordusunun muntazam efradı tarafından yardım ediliyordu.

Tahkikat icrâ edildiği sırada, Samanlı dağ yarımadası Yunan cephesinin beri tarafında kaldığı için, Yunan işgalinden beri harp sahnesi olmamış idi. Vukûunu öğrendiğimiz olaylar, Mart sonlarından Mayısın ilk yarısına kadar irtikâb edilmiştir. Bu fecâyîi, Yunan ordusunun Eskişehir önünde (İnönü) uğradığı yenilginin bir neticesi olsa gerektir.

Görüşüğüm Yunanlılar ve Rumlar, “şâyed muharebeden sonra bir plebisit yapılacak olursa, bu havalide Yunan anâsırı azami bir nisbetin ihrâz eylediği tezâhür edecektir” demişlerdir. Çıkarılan yangınlar ve irtikâb edilen kıtaller, acaba bu neticeyi elde etmek için bir başlangıç mıdır?

12 Mayıs akşamüstü Tahkik Heyeti, Gemlik’e vasıl olarak ertesi sabah Pazar köyü, Çertekçi, Çengiler ve Gedelgi ziyaret etmişlerdir. Çertekçiler’de bir ay önceki yangından kurtulmuş bazı haneler, Heyetin oraya vardığı sırada yanıyordu. Büyük ihtimalle, yağma etmek maksadıyla kalan bazı hanelere ateş vermiş dört Yunan neferi tutuklanmıştır. Heyet, bu köyleri otomobil ile ziyaret eder iken, Gemlik’te toplanmış olan muhacirleri gözden geçirdim. Burada bulunan hemen bilcümle Türk muhacirleri, bir ay önce emirle, tahliye ve bilahare yakılmış olan Pazarköyü kasabasından geliyorlardı. Muhacirlerin çoğu, yollarda sivil Ermeniler ile Yunan askerleri tarafından taarruza duçar olduklarından ve eşyaları çalındığından dolayı, şikâyet ediyorlardı. Ben bizzat, omuzu bir kurşun ve üç süngü darbesiyle Ermeni çetesi efradından bir tarafından yaralanmış Gedilic muhacirlerinden Hatice hanım namında bir kadın, köyün kadınları ile çocukların konuldukları haneye atılan bir bombanın patlaması neticesinde çenesini ve dilini kaybetmiş Gedilikli bir çocuk, parası çalınmış ve beş altı Yunan askeri tarafından ırzına geçildikten sonra yaralanmış ve kocası gözü önünde boğazlanmış olan altmış yaşında Pazarköylü Cevriye hanım namında bir kadın gördüm. Bu kadının söylediklerini komşuları tasdik etti.

Gemlik’te Rum ve Ermeni muhacirleri de var idi. Türk muhacirleri diğer muhacirlere nispeten dar yerlerde oturuyorlar idi. Bir mescidin avlusunda ve kabristanda yüzlercesi yatıyordu. Hükümet civarında bulunan altı metre uzunluğunda ve beş metre genişliğinde bir odada altmış çocuk ve kadın saydım. Bunlar, burada iken, erkekler angarya işlerinde çalıştırılıyor idi. Bir aydan beri, Türk muhacirleri, Yunan idaresi tarafından bir lokma ekmek bile alamamışlar idi.

Tahkikatın ikinci günü, Tahkik Heyeti, Gemlik Belediye Dairesinde Rum ve Ermeni muhacirlerinin şahâdet (tanıklık) ve beyanatını dinlemiştir. Bu şahâdetten yalnız birisini kaydediyorum: On gün evvel, 300 gönüllü Ermeni ve Rum’a silah dağıtılarak ve iki gün evvel duvarlara yapıştırılan ilanlar ile yanlarında silah tutan Türklerin idam cezasıyla mahkum edilecekleri ilan edilmiş idi.

Diğer taraftan, Kumla civarındaki yerler, yani Kumla, Büyük Kumla, Küçük Kumla, Kumla iskelesi, Hıdıriye ve Karacaali taraflarının silahlı çeteler tarafından mahsur olduklarını haber aldım. Gemlik’ten bu yerlere hiçbir kimse gelemiyor idi. Yunanlılar, hiçbir kimsenin bu mevkiden çıkmasına müsaade etmiyorlar idi. Bana bu haberleri nakleden zat, “bu havalinin ahali az zaman içinde imha edilecektir.” dedi.

15 Mayıs rastlayan Pazartesi, üzüntü ve heyecan dolu bir gün idi. Sahilde üç Türk köyünün mütevâliyen (art arda) –yani saat sekizde Narlı, saat onda Karacaali ve saat on beşte Kapaklı- yakıldığını gördük.

Öğleden sonra, Tahkik Heyetinin Bryony gemisi Karacaali’ye gitmiş idi. Sahilde, biri kadın olmak

üzere on bir Türk cesedi bulduk. Bunlar, birkaç saat evvel, tüfek ve süngü darbeleriyle öldürüldükten sonra, aaleb-i ihtimal (büyük bir ihtimal), tepeden aşağıya doğru atılmışlar idi. Bu biçarelerden ikisinin henüz teneffüs ettikleri müşahede edilince, tedavi için vapura naklolunmuşlardır. Burada birçok yağmacılık eserlerine (asârına) tesadüf edildi.

Saat 5.16 Tahkik Heyeti Kumla iskelesine dönerek ve burada Yunan Askerî Fırka Genel Karargâhı tarafından heyetin emrine hazır (âmâde) bulundurulmuş beygirlere binerek, Küçük Kumla'ya gitmiştir. Heyet, köyü bomboş bulmuştur. Ahali korkularından hanelerinde saklanmış idiler. İtilaf devletleri üniformalarını taşıyan heyet azalarını gördükleri zaman, bu biçareler sokağa çıkmağa başlamışlardır. Bir saat sonra heyet, iskeleye dönmeye başladığında, bin kişiden fazla olan köy halkı onu takip ederek sahilde, Bryony gemisinin top himayesi altında toplanmışlardır.

Heyet bir taraftan, İstanbul'daki Fevkalâde İtilaf komiserlerini, bu vakadan telsiz telgraf ile haberdar etmiş, diğer taraftan, Onuncu Yunan Fırkası Kumandanı General Leonardopoulos'a bir telgraf çekerek Küçük Kumla'nın yanmasından dolayı kendisinin mesul tutulacağını bildirmiştir.

16 Mayıs Pazartesi günü, sahilde toplanmış halktan, yaşanan olaylar hakkında malûmat istedik. Cevaplarından, bir aydan beri vaziyetin karışık (müşevveş) olduğunu, geçen Perşembe günü Gemlik'ten gelen 50-60 Yunan askerine katılan 40 Rum'un üç erkek ile bir kadını öldürdükten sonra Karacaali'ye gittiklerini, dün sabah yani Pazar günü, Karacaali'den gelen yüz kişilik bir müfrezenin 8-9 kişiyi öldürdükten sonra, Karacaali'den kırk kadını yanlarına alarak savuştuklarını öğrendik.

Saat onda, Heyet köyün muhafaza edilmediğini anlamak üzere, Küçük Kumla'ya gitmiştir. İskeleye dönüşte sahilde toplanmış muhacirlere, köylerinde himaye edileceklerinden bahsedilerek evlerine dönmeleri için teşvikte bulunan Yunan Fırkasının Üçüncü Şube reisi yarbay rütbesinde bir subay görmüştür. Hiçbir köylü sahilinden ayrılmamıştır.

Bryony, önceki günden beri yanmakta olan Kapaklı'ya gitmiştir. Tüten enkaz altında hâlâ birkaç kişi var idi. Bütün köy halkı dağlara çıkmışlar. Enkaz altından, dördü kadın olmak üzere sekiz ceset çıkarılmıştır. Cesetlerin halinden üçünün on beş gün önce ve beşinin de bir gün evvel katledildikleri anlaşılmalıdır. Bir kadının vücudundan henüz kan akıyordu. Diğer bir kadın bir minder üzerinde katledilmişti. Cesetlerin vaziyetlerinden, bu biçarelerin hanelerinde katledilmiş oldukları anlaşılıyordu. Cesetlerin bazıları parça parça edilmiştir.

Hayatta kalabilenlerin ifadelerine nazaran, katiller Yunan askerleriydi. Yunan erkân-ı harbiyyesine mensup bir subay, ifade verenlerin sözlerini reddederek, "hakikat çocukların ağzından daha iyi çıktığı için" orada hazır bulunan bir kıza müracaat etmeğimi söyledi. Kız da, telaş etmeksizin, katillerin Yunan askerleri olduklarını kesin olarak doğruladı.

Köyün civarında, gerek firar esnasında ahali tarafından, gerek yağmacılar tarafından terk olunmuş çamaşır ve yatak eşyası var idi. Karacaali'de olduğu gibi, burada dahi bir kısmı boş bir petrol tenekesi bulunmuştur. Bir bahçede bulunmuş olan birkaç aylık bir çocuk, bir İtalyan neferi tarafından gemiye naklolunmuştur.

Sağ kalanlar, emin bir yere sevk edilmelerini talep etmişlerdir. Dağda saklananları bulup da yapılacak sevkten haberdar edilmeleri ve sahilde toplanmaları lüzumu ayrıca kendilerine tebliğ edilmiştir.

Dönüşte, Narlı köyünde duruldu. Tamamıyla mahvedilmiş olan bu köy henüz yanıyordu. Bomboş idi. Yalnız ihtiyar bir Türk, fesinde bir gül olduğu halde, tüten evinin yanı başındaki zeytin ağacının altında oturuyordu.

Saat 18'de Kumla'ya döndük. Akşamüstü, bir gün evvel İstanbul'a çekilen telgrafın cevabı geldi. İstanbul İngiliz Fevkalâde Komiseri, muhacirlerin İstanbul'a nakledilmelerini münasip görmeyerek, İstanbul'dan gönderilecek olan uluslararası subay ve erler ile Uluslar arası Kızılhaç memurlarının himayesi altında, Kumla'da bir temerküz mahallinin meydana getirilmesini teklif ediyor idi. Fikir iyi idi, fakat kuvveden fiile çıkarılması zamana muhtaç idi. Hâlbuki bu biçareler, Heyetin buradan ayrılmasından sonra, kendi hallerine himayesiz bir halde terk olunamazlar idi. Bunun üzerine, Tahkik Heyeti, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bir telgraf çekmeyi teklif etti. Teklifim kabul

edildiğinden, aşağıdaki telsiz telgrafi çektim:

“İstanbul’da Hilâl-i Ahmer Cemiyetine,

Karacaali, Narlı, Kapaklı, Küçük Kumla ahalisinden bin kişi telaş ve korku içinde sahilde toplanmıştır. Bin beş yüz kişiyi taşıyabilecek bir vapur gönderebilir misiniz? İstanbul’da bunların giyecek, yiyecek ve barınmalarını sağlayabilir misiniz? Herhangi bir teşebbüste bulunmadan önce, İstanbul İngiliz Fevkalâde Komiserliğiyle temasta bulununuz.”

17 Mayıs Salı günü Tahkik Heyeti, Bryony gemisinde, Yunan teğmeni Yani Kosta’nın (Jean Costas) 12, 13, 14, 15 Mayıs, Samanlı dağ yarımadasının güneyinde keşiflerde (istikşâfatta) bulunmak emriyle, kumanda ettiği müfrezesini gönderen Yirmi Sekizinci piyade alayı muavini Papoultopoulos’un ifadelerini dinlemiştir. Teğmen Kosta, Yunan askerlerinin ateş etmiş olmalarının mümkün olduğunu kabul ve fakat o tarafta cereyan etmiş vakayı tedkik etmek lüzumunu hissetmemiş olduğunu itiraf etmiştir. Bu teğmen, Kumla iskelesinde dört silahlı Türk’ü tevkif ettirerek kurşuna dizdirmiştir.

Bryony gemisi Fıstıklı ve Armutlu’ya giderken kurşuna dizilen dört Türk’ün cesetlerini teşhis ve tanımak için Yunan teğmeni muavini ve İtalya tercümanı ile gittim. Beygirle bir saat yürüdüktan sonra, yedi maktul cesedi bulduk ki, bunlar arasında teğmen, kendisinin kurşuna dizdiği dört Türk’ten ancak birini tanıyabildi. “Bu Türkleri tevkif etmek emri verildiği halde niçin öldürdün” şeklindeki soruma cevaben teğmen, “canım öyle istedi” dedi. Yunanlılar Gemlik’e döndüler ve biz Kumla’ya döndük. Yolda iki ceset daha bulduk.

Akşam saat 10’da, çete reisi Gemlikli Yorgi’nin ziyaretini kabul ettik. Yorgi tepeden tırnağa kadar silahlı olup, silahlı bir çocuk ve bir asker tarafından terfîk ve köyden oldukça uzak bulunan ağaçların altında saklanmış bir asker müfrezesi tarafından takip ediliyordu. Yorgo, Kosta’nın müfrezesiyle her tarafta beraber bulunduğu ve köyleri ateşe tuttuğundan dolayı iftihar ediyordu. Bizden ayrılırken, bu üç kişi, Küçük Kumla’ya gitmek üzere, sahilde toplanmış olan ahaliden üç beygir çalmıştır.

Saat 18’de dönen Tahkik Heyeti, Yunan Fırka generalini, haydut Yorgo’nun orada isbat-ı vücut ettiğinden haberdar etmiştir. Bryony avdet eder iken, dağlardan inip Kapaklı’da bırakılmış iki yüz kişiyi hâmil iki mavna çekti.

18 Mayıs Çarşamba günü, Heyet Türk mahallerinde dolaşmış ve Türk muhacirlerin ifadelerini Hükümet konağında dinlemiştir.

Gece saat 21’de Hilâl-i Ahmer’in gönderdiği İnebolu vapuru geldi. Bryony gemisinin projektörü yardımıyla sahilde bulunan muhacirleri aldıktan sonra, sabahleyin saat ikide, dopdolu bir halde dönmüştür. İnebolu, bütün muhacirleri alamadığından, açlıktan ölmek tehlikesine maruz kalmış Gemlik muhacirlerini dahi kurtarmaya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile müttefikten karar vermiş olduğundan, Uluslar arası Kızılhaç Cemiyeti’nin İstanbul daimi murahhası yüzbaşı G. Burnier’e hitaben, İnebolu vapuruyla bir mektup göndererek, Kızılhaç bayrağı altında seyr ü sefer edip Hamburg’dan Novorossiisk’e gitmek üzere İstanbul limanında bulunan ve bütün muhacirleri bir defada nakledebilecek kadar büyük olan Wygbert vapurunun buraya tahrik ve izam edilmesini talep etti.

19 Mayıs Perşembe günü, Fırkanın bir irtibat subayı, Yunan generali Leonardopoulos’un emriyle çete reisi Yorgo’yu gemiye götürmüştür. Yorgo, dünkü mağrurane beyanlarını, sarhoşluk saikasına (sebebine) atfederek Kosta’nın müfrezesine, ancak rehber sıfatıyla refakat ettiğini ve köylere ateş veren kendisi değil, belki Yalova Rum haydutları olduklarını ve gerek kendisi ve gerek subay, köyleri ateşe verir iken bunları gördüklerini söyledi.

Saat 22’de, ikinci defa olarak İnebolu ve bunu takiben Gayret, Galata ve Gelibolu vasıl oldular. İngiliz Fevkalâde Komiserliği, bu muhacirlerin İstanbul’a nakledilmelerine muâriz (muhalif) kaldığı için, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile Yüzbaşı Burnier bu vapurların gönderilmesi için lüzum görülen ruhsatnamenin istihsalinde güçlük çekmişlerdir.

İngiliz Fevkalâde Komiserliği, Wygbert vapurunun mürettebatı Alman olduğundan gönderilmesine müsaade etmemiştir.

20 Mayıs günü, muhacirlerin bindirilmelerine ayrılmıştır. General Leonardopoulos, askerlik yaşı dâhilinde bulunan 145 kişiyi alıkoydu. Ben bunların isimlerini kaydettim. Bundan başka general gitmek arzusunda bulunmuş olan Gemlik Türk ahalisini alıkoydu. Yunan subayları, ahaliyi işe etmek maksadıyla, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin göndermiş olduğu erzakın vapurdan çıkarılmasına engel olmuşlardı. Tahkik Heyeti reisi, General Franks'ın müracaatı üzerine, Gemlik Türk tabibine bir sandık ecza ve pansuman verilmesine müsaade edildi.

Kumla ve çevre sahiliyle Gemlik'ten İstanbul'a nakledilen muhacirlerin sayısı 2.602'ye ulaşmıştır.

21 Mayıs Cumartesi gecesini İstanbul'dan gelecek talimatı bekleyerek Tuzla önünde geçirdikten sonra, Heyet Cumartesi sabahleyin Yalova'ya giderek Rum ve Türklerin şikâyetlerini dinledi. 15 Nisana kadar devam etmiş olan Onuncu Yunan Fırkası'nın idaresi zamanında oranın asayişini düzgün iken, Yüzbaşı Papagrigoriou'nun buraya gelmesiyle yangınlar, kıtaller başlamış ve yakılan on altı köyden kurtulabilmiş pek az halk, Yalova ile yakılmamış Samanlı ve Akköy adlı köylere iltica etmişlerdi. Sayıları yaklaşık 6.000 kişiyi bulan halkın geri kalan kısmı ortadan kaldırılmıştı.

Heyet, daha fazla muhacir kurtarmakla görevli olmadığından, Yalova'da tahkikatına devam etmemiştir. Öğleden sonra, vaktiyle, tamamıyla Türk ve bugün tamamıyla Rum olan ve Yalova'nın batısında bulunan Çınarcık ve daha sonra Ankara köylerini ve maiyetinde Yunanlı asker olduğu halde, tamamıyla yakılmış ve bomboş kalmış olan Aşağı ve Yukarı Kocadere (Kocadere-i balâ ve Kocadere-i zîr) adında iki Türk köyünü ziyaret etmiştir. Burada heyet, insan ve hayvan kemikleri bulmuştur.

22 Mayıs Pazar günü, heyet görevini tamamladığını düşünerek İstanbul'a döndü.

24 Mayıs Salı günü, İtilaf Devletleri Fevkalâde komiserleri, heyetin ısrarı üzerine, Yalova ahalisini tahliye etmeye karar verdiklerinden Hilâl-i Ahmer, Gülnihal vapurunu göndermiştir. Yüzbaşı Lucas (Fransız), Yüzbaşı Holland (İngiliz) yüzbaşı Bonaccorsi'den (İtalyan) oluşan uluslar arası heyete bir İngiliz tercümanı ve bir polis refakat etmiştir. Heyet ile beraber, Londra Üniversitesi profesörlerinden Manchester Guardian gazetesi muhabiri M. A. J. Toynbee ile karısı ve ben bulunuyordum. Beş aydan beri memlekette bulunan mister Toynbee'nin elinde, Yunan cephelerinde serbestçe dolaşmak üzere, Yunan ordusu kumandanı general Papoulas tarafından verilmiş bir ruhsatname vardı.

Bu ikinci seyahat her ne kadar iki gün devam etmiş ise de, birinciden daha heyecanlı oldu. Olayın tafsilatına girişmek istemediğimden yalnız iki vaka kaydetmekle iktifa edeceğim.

Yakılmamış iki köyden biri olan Akköy'de, heyet, bir mahallenin on gün evvel tamamıyla yağma edilmiş olduğunu ve evlere yakın bir yerde, o gün katlolunmuş 60 kişinin yeni mezarlarını görmüştür. Maktullerden 49'nun isimlerini kaydedebildik. İki cesur Türk delikanlı, Yunan bekçilerinin ve Heyete refakat eden Yunan neferlerinin gözleri önünde, Tahkik Heyetini adım adım gezdiriyordu. Bu iki delikanlıdan biri ailesiyle beraber vapurumuza alınmış ise de, diğeri bir sivil Rum tarafından bir müddet için bir köşeye çekilmiş ve polisimizin aramasına rağmen artık izine tesadüf edilememiştir.

İstanbul'dan hareket ettiğimiz sırada Yalova sahillerindeki yerli olsun, muhacir olsun, bütün Türklerin İstanbul'a nakledilmeleri kararlaştırılmıştı. Yalova askerî kumandanı Yüzbaşı Papagrigoriou, o havalide hiçbir Türk muhaciri bulunmadığını iddia ettikten sonra, Yunan fırkasından aldığı kesin talimata istinaden, ancak muhacirlerin hareketini izne tabi tutacağını söyledi.

Ben, bunun tekîdini (sağlamlaştırma), Gemlik'te bulunan Fırka reisi General Leonardopoulos'dan, telgraf ile istedim. Yüzbaşı müekked (sağlamlaştırılmış) bir cevap aldı. Ertesi sabah talimat daha ziyade sadıklaştırılmış ve ancak altı kişiden ibaret olan yakılmış köyler muhacirlerinin nakline müsaade edileceği bildirilmiştir. Yunan yüzbaşısı, Yalova'ya iltica etmiş köylerin ahalisinin şahâdetlerine rağmen, yakılmış başka köyler olduğunu, bile bile ve uzun müddet inkâr etti. Fakat mumâileyh en nihayet durumu itiraf etmekle beraber, erkeklerinin Karamürsel kıtasında bulunan Mustafa Kemal ordusuna iltihak etmek niyetiyle Yunan hududunu aşmış olduklarını iddia ederek

Yortan, Kirazlı ve Kayacık köylerinin kadınları ile çocuklarının gitmelerine kesinlikle karşı çıkmıştır. Gayri muntazam askerler, müteaddit hudutlar ve çete reisleri, İstanbul'dan gelen bir Yunan papazın tahrik ettiği bir sürü Rum ve Ermeni sivil ahali arasında, sahilde icrâ edilen muhacirlerin muayenesi, adeta zahmetli, uzun ve hakiki bir mücadele şeklini almıştır. Muhacirleri birer birer bunların elinden zor kurtardık desek, mübalağa etmiş olamaz. Sahilde bırakmak mecburiyetinde bulunduğumuz 200 kişiden ancak 140'nın isimlerini kaydedebildik.

Gülnihal vapuru, 25 Mayıs Çarşamba günü saat 5.20'de 333 muhaciri hâmilen İstanbul'a gelmiştir. Bunlarla birlikte İstanbul'a sevk edilen Türk muhacirlerin toplamı 1.250 çocuk olmak üzere 2.935'e ulaşmıştır.

Bundan başka, Yalova'da 45'i devlet memuru olmak üzere, takriben 400 yerli ile 100 kadar yabancı muhacir, Samanlı'da 157 yerli ve muhacir, Akköy'de 333 yerli ve muhacir, kalmıştı.

İstanbul'a avdet ettiğimizde, Yunan Fevkalâde Komiserliğinin, Samanlıdağ yarımadasında bulunan yerli ve muhacir Türklerin tahliyesine muvafakat etmiş olduğunu haber aldık.

İstanbul'dan ayrıldığım 30 Mayıs'ta, aynı günde İstanbul'da toplanan üç Fevkalâde komiserin, Samalıdağ yarımadasında mukîm Müslüman ahalinin tahliyesi lüzumuna dair karar aldığını Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bildirmiştir.

24 Haziranda, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yarımadanın tahliye işlemlerinin tamamlanmış olduğunu ve orada askerlik yaşı dâhilinde bulunan kişilerin Yunan askerî kumandanlığı tarafından alıkonulduğunu Uluslar arası Kızılhaç Cemiyeti'ne telgrafla bildirdi."